

Metka Skubic, Tita Stanek Zidarič

VIRTUALNA PRIPRAVA NA POROD IN STARŠEVSTVO – PILOTNA ŠTUDIJA

POVZETEK

Epidemiološke razmere v Sloveniji so vplivale tudi na izobraževalni proces, saj je bilo treba del izobraževalnega in svetovalnega procesa prenesti iz predavalnice in simulacijskega kabineta v spletno – virtualno okolje. V študijskem letu 2020/2021 je bil tako na Oddelku za babištvo izveden pilotni projekt z naslovom Virtualna priprava na porod in starševstvo. Gre za prvi poskus načrtovanja, oblikovanja, izvedbe in evalvacije virtualnega izobraževalnega programa na področju babištva, ki so ga izvedli študenti pod mentorstvom s prisotnostjo udeležencev – bodočih staršev. Poseben izziv je bilo dejstvo, da so bili študenti babištva postavljeni v dve vlogi, in sicer v vlogo študenta in vlogo zdravstvenega strokovnjaka, ki prvič samostojno (pod mentorstvom) izvaja virtualni izobraževalni program za bodoče starše za pridobitev lastnih strokovnih kompetenc. Velik poudarek je bil namenjen evalvaciji projekta in izvedbe nastopa na način kvalitativnega raziskovanja z uporabo fokusnih skupin. Rezultati kažejo, da se študenti zavedajo pomena in zahtevnosti oblikovanja virtualnega učnega okolja. Želijo si več časa za pripravo izobraževalnega programa, več usmeritev in več možnosti za izvedbo generalke pred nastopom. Posebej izpostavljeno je bilo stresno svetovalno delo pri odgovarjanju na vprašanja bodočih staršev, ki je potekalo po končani izvedbi v živo on-line.

Ključne besede: rojstvo, starševstvo, priprava na porod in starševstvo, izobraževanje, študenti babištva, evalvacija virtualnega učnega okolja

VIRTUAL PREPARATION FOR CHILDBIRTH AND PARENTHOOD – A PILOT STUDY – ABSTRACT

The epidemiological situation in Slovenia has led to part of the educational and counselling process taking place online. In the 2020/21 academic year, a pilot project entitled “Virtual Preparation for Birth and Parenthood” was implemented at the Department of Midwifery. This was the department’s first attempt to conceptualise, design and implement a virtual midwifery education programme delivered by midwifery students in the presence of the participants – future parents. A particular challenge was posed by the fact that the midwifery students simultaneously took on two roles, one as students and the

Pred. mag. Metka Skubic, dipl. bab., univ. dipl. ped., Oddelek in Katedra za babištvo, Zdravstvena fakulteta, Univerza v Ljubljani, metka.skubic@zf.uni-lj.si

Viš. pred. Tita Stanek Zidarič, dipl. bab., MSc (UK), IBCLC, Oddelek in Katedra za babištvo, Zdravstvena fakulteta, Univerza v Ljubljani, tita.zidaric@zf.uni-lj.si

other as healthcare professionals independently (under supervision) conducting a virtual educational programme for expectant parents for the first time. Much emphasis was placed on the evaluation of the project, which was conducted using focus groups. The results indicate that the students are aware of the importance and difficulty of creating a virtual learning environment. They would like more time to prepare for the educational programme, more instruction, and more opportunities to practise before the performance. The stress of counselling and answering the prospective parents' questions live online was particularly emphasised.

Keywords: *birth, parenthood, preparation for childbirth and parenthood, education, midwifery students, evaluation of a virtual learning environment*

UVOD

V Sloveniji obstaja veliko različnih oblik preventivnega dela z bodočimi starši. Najbolj razširjena je tako imenovana šola za starše, ki se izvaja tako v javnih zdravstvenovzgojnih ustanovah kot tudi v zasebnih, kjer se ponujajo programi za bodoče starše, najpogosteje v obliki predavanj in delavnic. Tradicionalne izvedbe izobraževalnih programov za pripravo na porod in starševstvo se le počasi prilagajajo naprednim spremembam, ki jih lahko zasledimo v tujini, kjer se vse bolj uveljavljajo modeli, ki poudarjajo individualiziran pristop v obravnavi žensk in družine. Izvajalce šole za starše v Sloveniji so denimo šele epidemiološke razmere prisilile, da so se tovrstne priprave in delavnice premaknile v virtualno okolje.

Delovanje šole za starše je opredeljeno v *Pravilniku za izvajanje preventivnega zdravstvenega varstva na primarni ravni* (1998), katerega del je tudi Predporodna zdravstvena vzgoja – šola za starše. Pravilnik določa vsebine, izvajalce in smernice za delo (točka 1.3.4), po katerih naj bi šole za starše potekale. Določila so dokaj natančna glede vsebin programa, vendar Skubic (2007) v svoji raziskavi ugotavlja pomanjkljivosti glede vsebin, ki obravnavajo odnos med partnerjema, vlogo očeta, odnos v prehodu iz diade v triado in pomen navezovanja stika po porodu. Pravilnik je usmerjen predvsem v zdravstvene vidike oziroma vidike fiziologije poroda, zato dodaja, da bi bilo v prihodnosti priporočljivo razmisliti in razširiti predpisane toge okvire ter predlagati bolj fleksibilne možnosti glede vsebin, ki bi jih lahko načrtovalci in izvajalci programov izbirali glede na potrebe udeležencev.

Pripravo na porod in starševstvo izvajamo kot del učnega procesa v sklopu visokošolskega študijskega programa Babištvo Zdravstvene fakultete Univerze v Ljubljani, in sicer v 3. letniku študija pri predmetu Babištvo in babiška praksa 3; gre za predmetno vsebino *Šola za starše II*, ki je sestavljena iz 20 ur predavanj in 25 ur klinične prakse. V izobraževalni program babištva morajo biti poleg splošnih in strokovnih učnih predmetov vključene tudi vsebine priprave na porod in starševstvo, vključno s fiziološkimi vidiki. Izobraževanje bodočih diplomantov babištva mora namreč zagotoviti pridobitev znanj in veščin, ki diplomiranim babicam/diplomiranim babičarjem, med drugim, omogočajo izvajanje

programov šole za starše in popolne priprave na porod, vključno s svetovanjem o higieni in prehrani (Pravilnik o minimalnih pogojih usposobljenosti ..., 2017).

Babica ima pomembno vlogo pri zdravstveni vzgoji in izobraževanju ženske, družine in širše družbene skupnosti. Njeno delo vključuje perinatalno vzgojo, pripravo na odgovorno starševstvo, posega pa tudi na področje zdravja žensk, spolnega ali reproduktivnega zdravja ter zdravja otrok (International Confederation of Midwives, 2017). Odgovornosti poklicev v zdravstveni in babiški negi jasno določajo kompetence. Babice so tako zavezane, da delujejo v okviru poklicnih kompetenc, ki so opredeljene v dokumentu *Kompetence in poklicne aktivnosti izvajalcev v dejavnosti babištva* (Ažman, 2021). Dokument opredeljuje kompetence babic v prednosečnostnem obdobju in v zvezi z načrtovanjem družine. V njem je zapisano, da babice izvajajo visokokakovostno in posameznikom prilagojeno zdravstveno vzgojo in obravnavo v lokalni skupnosti, kjer delujejo z namenom promocije zdravega družinskega življenja, načrtovanja nosečnosti in odgovornega starševstva. V tem okviru imajo sposobnosti in spretnosti za individualno ali skupinsko izvedbo programov priprave na porod in starševstvo, fiziološke spremembe v času nosečnosti, poroda in poporodnega obdobja v okviru dispanzerja, šole za starše ali v domačem okolju s poudarkom na zdravem načinu življenja, jemanju folne kisline in identifikaciji dejavnikov tveganja v domačem ali delovnem okolju (Ažman, 2021). Tudi 55. člen *Zakona o dopolnitvi Zakona o zdravstveni dejavnosti* (2020) pravi, da »zdravstveni delavec lahko samostojno opravlja vsako delo, za katero ima ustrezno izobrazbo in je zanj usposobljen ter ima na voljo ustrezno opremo. Za svoje delo prevzema etično, strokovno, kazensko in materialno odgovornost«. Zatorej je izjemno pomembno, da oseba v okviru posameznega poklica sprejme samo tiste naloge, za katere ima ustrezno izobrazbo in je za njihovo izvajanje kompetentna. V tem primeru nosi tudi polno odgovornost.

Z namenom, da bodo bodoči diplomanti babištva ustrezno pripravljene na prevzem odgovornosti v okviru svojih kompetenc in poklicnih aktivnosti, je v visokošolskem študijskem programu Babištvo vsebinska in izvedbena struktura predmetov in modulov skrbno načrtovana. Izobraževanje diplomantov babištva mora zagotoviti pridobitev številnih znanj, veščin in spretnosti. Kompetentna posameznik je praviloma tisti, ki ima zadosten obseg znanja in spretnosti ter jih zna uspešno integrirati, tako da učinkovito opravlja svoje delo. Ni več pomembna zgolj vsebinska struktura učnega procesa (kaj, kako, koliko ...), temveč rezultat, torej kaj posameznik zna in zmore ter kako to znanje uporabi v praksi.

Spremenjene epidemiološke razmere so vplivale tudi na izvedbo formalnega izobraževanja na visokošolski ravni in neformalnega izobraževanja, kot so preventivni programi, kamor sodi tudi priprava na porod in starševstvo. Želimo si *individualizirane kontinuirane babiške obravnave* z osebnim pristopom, vendar smo stopili korak nazaj, saj smo bili primorani vse vsebine prenesti v virtualno okolje, kar je pomenilo veliko tehničnih izzivov in izvedbo preventivnih delavnic brez osebnega stika z udeleženci.

V nadaljevanju je predstavljen pilotni projekt načrtovanja, oblikovanja, izvedbe in evalvacije virtualnega izobraževalnega programa na področju babištva, ki so ga izvedli študenti

pod mentorstvom s prisotnostjo udeležencev – bodočih staršev. Velik poudarek je bil namenjen evalvaciji projekta in izvedbi virtualnega nastopa za pridobitev lastnih strokovnih kompetenc. Z razpravo v fokusnih skupinah smo poskušali ugotoviti, kako so učno izkušnjo v praksi izobraževanja bodočih staršev v virtualnem okolju doživeli študenti.

Pilotni projekt Virtualna priprava na porod in starševstvo

V sklopu visokošolskega študijskega programa Babištvo na Zdravstveni fakulteti Univerze v Ljubljani se v 3. letniku študija pri predmetu Babištvo in babiška praksa 3 izvaja tudi predmetna vsebina *Šola za starše II*. Ta obsega 20 ur predavanj, kjer so skupaj vključeni vsi študenti, in 25 ur klinične prakse, kjer študenti, razdeljeni v manjše skupine in pod mentorstvom, glede na izbrano temo načrtujejo, pripravijo, izvedejo in evalvirajo izobraževalni program Priprava na porod in starševstvo, ki ga v obliki predavanja in delavnice predstavijo uporabnikom bodočim staršem.

Za pridobitev kompetenc študenti vsako leto pripravijo in izvedejo preventivni program Priprava na porod in starševstvo, zaradi epidemiološke situacije pa je bil ta v študijskem letu 2020/2021 prvič postavljen v *virtualno okolje*. Priprava na porod in starševstvo je program, ki je sestavljen iz predavanj o teoretičnih vsebinah in praktične delavnice, utemeljen pa je na najnovejših domačih in tujih smernicah, ki izhajajo iz preverjenih izhodišč na področju babištva, porodništva in andragogike, predvsem pa iz potreb udeležencev po pridobivanju preverjenih informacij in veščin, krepitvi odnosov in zmanjševanju dejavnikov tveganja.

V nadaljevanju je podrobneje opisan preventivni program in pilotni projekt *Virtualna priprava na porod in starševstvo*, ki se izvaja s študenti babištva v sklopu študijskega procesa. Gre za program priprave na porod in starševstvo, namenjen bodočim staršem kot del priprave na porod in starševstvo. Zasnovana je na ideji individualne babiške obravnave, ki uporabnikom ponuja predavanja na temo priprave na porod in starševstvo, praktične delavnice in individualno svetovanje posameznim uporabnikom. Najpogostejše učne metode so predavanje, demonstracija na simulatorjih in diskusija, ki je za študente velik izziv. V preteklosti je program potekal v prostorih Zdravstvene fakultete v simulacijskem kabinetu, kamor smo povabili udeležence. V študijskem letu 2020/2021 smo vsebine zaradi epidemioloških razmer prenesli v virtualno okolje, kar je bil velik vsebinski, organizacijski in logistični izziv, predvsem pa je pomenil drugačno študijsko izkušnjo za študente babištva.

Program pedagoške priprave predmetne vsebine *Šola za starše II* je razdeljen na teoretični in praktični del. V teoretičnem delu študenti v študijskem procesu poslušajo in absolvirajo naslednje vsebine: izobraževanje odraslih, priprava izobraževalnih programov, priprava avdio- in videoprezentacij, javno nastopanje in retorika. Teoretični del vključuje tudi poglobitev teoretičnih znanj, ki jih študent pridobi s pregledom najnovejših raziskav glede na izbrano temo. Praktični del vključuje trening praktičnih veščin, ki se nato v obliki delavnice glede na izbrano temo prikažejo v drugem delu srečanja s starši. Pomemben del priprave je tudi trening komunikacijskih in socialnih veščin, javnega nastopanja in retorike.

Nazadnje torej študenti pod mentorstvom vsebine prenesejo v prakso, tako da glede na izbrano temo načrtujejo, pripravijo, izvedejo in evalvirajo izobraževalni program. Gre za kontinuiran proces usvajanja znanja, ko so študenti najprej v pasivni vlogi, nato pa prehajajo v aktivno vlogo in samostojno izvedejo izobraževalni program. Pri tem sledimo andragoškem ciklu kot enemu izmed možnih modelov za načrtovanje in izpeljavo izobraževalnega procesa. Kot navaja Ličen (2015), z izrazom andragoški cikel (včasih se uporablja tudi širši pojem izobraževalni cikel) označujemo zaporedje faz, ki so značilne za proces izobraževanja odraslih. Skupaj sestavljajo celoto, pri čemer sprotno spremljanje in zaključna evalvacija hkrati pomenita podlago za ugotavljanje novih potreb. Faze andragoškega ciklusa so: raziskovanje in ugotavljanje potreb po izobraževanju, načrtovanje in programiranje izobraževanja, neposredna priprava in izvedba programa oziroma procesa, spremljanje in evalvacija.

V študijskem letu 2020/2021 smo študente razdelili v tri skupne. Določili smo vodje skupin in pripravili »zemljevid dela«, ki je vseboval analizo stanja, načrtovanje, izvedbo in evalvacijo izvedbe. Predporodna izobraževanja imajo običajno podobne cilje. Ti so informiranje o obvladovanju bolečine in stresa med porodom, povečanje zaupanja žensk v sposobnost rojevanja, priprava žensk in njihovih partnerjev na porod in starševstvo ter razvoj socialne podporne mreže (Jaddoe, 2009). Glede na splošna priporočila in analizo potreb uporabnikov priprave na porod in starševstvo v preteklih letih smo opredelili tri jedrne teme, ki smo jih pripravili in postavili v virtualno okolje. Ta področja so bila:

- porod in porodna okolja,
- novorojenček,
- poporodno obdobje.

Glede na faze andragoškega cikla smo skupaj s študenti:

- raziskali in ugotavljali potrebe po izobraževanju z vidika bodočih staršev (po različnih družbenih omrežjih pošljemo povpraševanje, katere vsebine bi zanimale bodoče starše),
- načrtovali izobraževanje,
- neposredno pripravili in izvedli izobraževalni program,
- sprotno spremljali in evalvirali vmesne aktivnosti in izvedli končno evalvacijo.

Za sistematično spremljanje dela študentov in optimalno izvedbo programa smo sledili naslednji organizacijsko-vsebinski strukturi (skupaj 20 ur predavanj in 25 ur praktičnega dela po skupinah):

- 5 pedagoških ur smo porabili za uvod, kjer smo predstavili načrt dela in si zastavili cilje, ki naj bi jih dosegli glede na postavljeno časovnico,
- 15 pedagoških ur smo porabili za teoretično predstavitev izhodišč glede izobraževanja odraslih, priprave izobraževalnih programov, dela s skupinami, retorike in javnega nastopanja, pripravo idejne zasnove glede na izbrano temo, pripravo vabil in anket za udeležence ter scenarijev za avdio- in videogradivo ...,
- 5 pedagoških ur smo za vsako skupino porabili za konzultacije – pregled zastavljenih ciljev in teoretičnega okvira ter izvedbo prvega srečanja fokusne skupine,

- 5 pedagoških ur smo za vsako skupino porabili za generalko 1,
- 5 pedagoških ur smo za vsako skupino porabili za generalko 2 pred izvedbo izobraževalnega programa in izvedbo drugega srečanja fokusne skupine,
- 5 pedagoških ur smo za vsako skupino porabili za izvedbo virtualnega izobraževalnega programa za bodoče starše,
- 5 pedagoških ur smo za vsako skupino porabili za zaključek in končno evalvacijo z izvedbo tretjega srečanja s fokusno skupino.

Razviti in oblikovani so bili naslednji dokumenti oziroma obrazci:

- dokument s pregledom literature in pripravo teoretičnih izhodišč, ki temeljijo na preverjenih najnovejših informacijah o določeni temi,
- formular, ki vsebuje ugotavljanje izobraževalnih potreb, načrt dela s časovnico, finančno konstrukcijo in marketinški načrt za oglaševanje ...,
- dokument z natančno razdelanim potekom pedagoške ure,
- prezentacija – uporaba drsnic,
- avdio- in videogradivo za izvedbo delavnice,
- zloženke in gradivo za bodoče starše,
- vabilo in potrdilo za udeležence izobraževalnega programa,
- ankete za udeležence ob zaključku izobraževanja.

V zadnjem, sklepnem delu izobraževalnega procesa smo uporabili izkustveni model učenja, saj so bili študenti postavljeni v vlogo zdravstvenega strokovnjaka, ki izobražuje bodoče starše ter jim v obliki svetovanja odgovarja na zastavljena vprašanja. Njihovi izkušnji so sledile refleksija, diskusija, analiza in evalvacija izkustva.

Evalvacija

Namen evalvacije je spremljanje izvajanja projekta; ugotavljanje, kaj deluje in kaj ne; razvijanje dobre prakse z namenom popravljanja napak ter lažjega načrtovanja tekočega in prihodnjega projekta (Kobal Tomc idr., 2019). Evalvacija projekta kot del učnega procesa nam lahko pomaga odpravljati ugotovljene težave in načrtovati nadaljnje korake.

Za namen projekta je bila načrtovana in izvedena tako formativna (sprotna) kot sumativna (končna) evalvacija. Celoten evalvacijski proces je obsegal nadzorno, informacijsko, preventivno in operativno funkcijo. Sprotna evalvacija je bila izpeljana z namenom pridobitve povratne informacije o napredku študentov, ugotavljanju, česa študenti še ne znajo, in doseganju etapnih ciljev, ki smo si jih zastavili. Pri končni evalvaciji pa je bil poudarek na ugotavljanju učne izkušnje študentov, primernosti programa za virtualno izvedbo, ustreznosti izpeljave programa, na potrebnih izboljšavah in pripravi sprememb načrtovanega izobraževanja v naslednjem študijskem letu.

METODA

Raziskava temelji na kvalitativnem raziskovalnem pristopu. Fokusne skupine (angl. *focus groups*) so zaradi svoje široke uporabnosti pomembna metoda v raziskovanju tudi na

področju babištva. Fokusne skupine so družbeno oziroma skupinsko usmerjena kvalitativna raziskovalna metoda, s katero pridobimo vpogled v posameznikovo razmišljanje in mnenje o raznolikih področjih njegovega življenja. Gre za obliko skupinskega intervjuja, ki se za pridobivanje podatkov opira predvsem na interakcijo med udeleženci in ne med udeležencem in moderatorjem oziroma v našem primeru mentorjem. Poleg podatkov o tem, kaj študenti mislijo na primer o virtualni pripravi na porod in starševstvo, lahko s fokusnimi skupinami pridobimo tudi podatke o tem, kako razmišljajo in zakaj tako razmišljajo. Metodo fokusnih skupin smo izbrali, ker smo želeli obravnavano tematiko osvetliti z različnih zornih kotov ter ugotoviti različne poglede in interese. Izkazalo se je, da so razprave v manjših skupinah najprimernejše za evalvacijo in pridobitev poglobljenega uvida v splošno zadovoljstvo študentov z izvedbo pilotnega projekta *Virtualna priprava na porod in starševstvo*.

Opredeleitev problema in raziskovalna vprašanja

Članek predstavlja izvedbo in evalvacijo pilotnega projekta *Virtualna priprava na porod in starševstvo*, ki so ga pod mentorstvom visokošolskih predavateljic izvedli študentje 3. letnika visokošolskega študijskega programa Babištvo. Namen raziskave je bil pridobiti poglobljen *uvid v doživljanje* študentov, ki v procesu formalnega izobraževanja v okviru študija nastopajo v vlogi izobraževalca, ki načrtuje, izvede in evalvira izobraževalni program za uporabnike bodoče starše, in *zbrati povratne informacije* o izobraževalnem programu, ki bodo lahko v pomoč pri načrtovanju novih izobraževalnih programov.

Cilj raziskave je bil ugotoviti, kako študenti ocenjujejo izvedbo pilotnega projekta *Virtualna priprava na porod in starševstvo* za pridobitev kompetenc za samostojno načrtovanje, izvedbo in evalvacijo izobraževalnega programa za bodoče starše.

V skladu s ciljem so bila razvita naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Kako študenti 3. letnika babištva ocenjujejo načrtovanje, pripravo in izvedbo ter evalvacijo pilotnega projekta *Virtualna priprava na porod in starševstvo*?
2. Kako študenti ocenjujejo medsebojno sodelovanje in pomen timskega dela v pilotnem projektu *Virtualna priprava na porod in starševstvo*?
3. Kako študenti ocenjujejo medsebojno sodelovanje in pomen pridobivanja kompetenc v pilotnem projektu *Virtualna priprava na porod in starševstvo*?
4. Kako študenti ocenjujejo pridobivanje znanja, veščin in učnih izkušenj v virtualnem okolju?

Udeleženci

V kvalitativni raziskavi je sodelovalo 30 študentov 3. letnika visokošolskega študijskega programa Babištvo Zdravstvene fakultete Univerze v Ljubljani. Udeleženci so bili razvrščeni v tri skupine po 10 študentov, ki so bile homogene glede na število, izhodiščno znanje in izkušnje, letnik študija, spol, prvo izvedbo virtualnega izobraževanja in druge dejavnike. Vsaka skupina je imela vodjo, sicer pa so skupaj načrtovali, pripravljali in

izvedli virtualno izobraževanje na eno izmed treh tem, ki so bile zajete v pilotnem projektu *Virtualna priprava na porod in starševstvo*.

Na uvodnem srečanju so študenti prejeli v seznanitev in izpolnitev pristopno izjavo o prostovoljnem sodelovanju v raziskavi. Prav tako so prejeli pisna navodila, s katerimi so bili ustno seznanjeni že na informativnem srečanju, in v podpis informirano soglasje, ki je vsebovalo podatke v povezavi z varovanjem osebnih podatkov, soglasje za video- in avdiosnemanje ter etičnimi načeli.

Raziskavo je zaključilo vseh 30 študentov, ki so prispevali povratno informacijo o svoji študijski izkušnji, končno oceno in lastno mnenje ter predloge za izboljšavo virtualne priprave na porod in starševstvo ter nadaljnje načrtovanje pilotnih programov.

Merski pripomočki

Merski pripomoček, ki smo ga uporabili v raziskavi, je bil fokusni intervju, tehnika zbiranja podatkov, pri katerih raziskovalec zbere manjšo skupino ljudi z namenom, da se pogovarjajo o določeni temi, ki je članom fokusne skupine znana že vnaprej (Fraenkel in Wallen, 2006). V raziskavi so bili vsi udeleženci fokusne skupine tudi izvajalci izobraževalnega programa in seznanjeni z raziskovalnim namenom, zato smo spodbujali skupinsko diskusijo ter vsakega posameznika, da se je vključil v diskusijo. Čeprav se fokusni intervju včasih enači s skupinskim intervjujem, je med njima pomembna razlika: pri fokusnem intervjuju raziskovalec ne postavlja vprašanj vsakemu članu fokusne skupine posebej, ampak spodbuja skupinsko diskusijo, tako da spodbuja vsakega posameznega člana skupine h komuniciranju z drugimi člani (Vogrinc, 2013). Med intervjujem pa raziskovalec prevzame vlogo moderatorja diskusije: postavlja dodatna vprašanja, vzdržuje in spodbuja diskusijo in vsakemu posameznemu članu omogoča, da sodeluje v diskusiji (Barbour in Schostak, 2005). V naši raziskavi je vlogo moderatorja prevzela mentorica.

Uporabili smo fokusni intervju, ki je bil oblikovan za namen raziskave z vnaprej pripravljenimi sklopi okvirnih vprašanj, ki smo jih postavili pri izvedbi evalvacije s študenti. Uporabili smo osebni računalnik in evalvacijo izvedli s pomočjo spletne platforme Zoom, ki omogoča avdio- in videokomunikacijo ter se uporablja za organiziranje sestankov, izobraževanj, delavnic in drugih oblik sodelovanj. Vsako posamezno srečanje smo z dovoljenjem udeležencev snemali in shranili za nadaljnjo uporabo in analizo.

Za kakovost podatkov, ki smo jih pridobili s fokusnim intervjujem, smo poskrbeli tako, da je raziskavo vodil usposobljen mentor in da smo študente vnaprej pripravili na fokusne intervjuje vsebinsko (vnaprej pripravljene oporne točke ...) in izvedbeno (Barbour in Schostak, 2005).

Podatke smo prepisali, jih kategorizirali v tematske sklope glede na raziskovalna vprašanja, kategorije in podkategorije ter izluščili tudi nekaj pomembnejših dobesednih citatov za potrditev in razumevanje dobljenih kategorij in podkategorij, ki so bile oblikovane za doseganje ciljev kvalitativne raziskave, na podlagi katerih je potekala nadaljnja analiza.

Analiza je potekala na način, ki se uporablja za analizo podatkov v okviru kvalitativnega raziskovanja. Med intervjujem smo si delali tudi zapiske, ki so nam pomagali pri modeliranju intervjuja in pozneje pri oblikovanju končne interpretacije.

Rezultate smo predstavili z opisnim modelom, in sicer s kratkim povzetkom komentarjev.

Zbiranje podatkov je trajalo tri mesece.

Postopek raziskave

V nadaljevanju sta opisana raziskovalni del načrtovanja, priprave in izvedbe pilotnega projekta *Virtualna priprava na porod in starševstvo* ter postopek raziskave.

Glede na epidemiološko situacijo v Sloveniji se je tako študijska kot raziskovalna dejavnost prenesla v virtualno okolje. Pojavilo se je več možnosti, ki jih ponujajo informacijsko-komunikacijske tehnologije, prav tako se je razvil virtualni način izvedbe, na primer prek telefona ali spleta. V našem primeru se študenti z udeleženci bodočimi starši niso mogli srečati v živo »fizično«, kot smo izobraževalni program Priprava na porod in starševstvo izvajali v preteklih letih v obliki predavanj in delavnice, temveč so se srečali v virtualnem okolju. Prav tako kot predavanja in delavnice smo tudi fokusne skupine izvedli on-line.

Kot navajata Morgan in Hoffman (2018), spletni način izvedbe fokusne skupine lahko poteka prek številnih internetnih orodij, ki so na voljo za izvajanje videokonferenc. Ta oblika izvedbe je vse bolj razširjena, saj je možna hitra organizacija izvedbe, obenem pa omogoča, da se udeleženci med seboj vidijo. V naši raziskavi smo uporabili *spletno orodje Zoom*, saj je v tem obdobju celoten študijski proces potekal virtualno in so se študenti srečevali v virtualnem okolju, kjer so imeli možnost skupinske diskusije in izmenjave mnenj preko audio- in videopovezave, podobno kot če bi se srečali v živo.

Za nas so bile fokusne skupine zelo primerne, saj se pogosto uporabljajo v evalvacijskih študijah. Kot navaja Hennink (2014), je fokusna skupina posebna kvalitativna metoda zbiranja podatkov, s katero raziskovalec pridobi podatke tako, da organizira in izvede skupinsko razpravo, v katero je optimalno vključenih pet do deset udeležencev.

V raziskavi smo fokusne skupine kot tehniko zbiranja podatkov izbrali, ker (Bryman, 2012):

- omogoča raziskovalcu, da pride do razumevanja, kako študenti v odnosu do drugih argumentirajo tisto, kar čutijo, mislijo ali izkušajo,
- si lahko v okviru fokusne skupine študenti v veliki meri določijo zanje pomembne vsebine pogovora glede na tematiko, ki jo je raziskovalec ponudil kot izhodišče njihovega pogovora,
- v fokusni skupini raziskovalec želi, da je skupina koherentna, da v njej ni prevelikih konfliktov, vendar pa drugi strani želi tudi, da nimajo vsi enakega mnenja in da se med njimi pojavijo razlike v percepciji, dojemanju in argumentih glede določene raziskovalne tematike,

- je ena od pomembnih prednosti fokusne skupine v primerjavi z individualnim poglobljenim intervjujem tudi, da pri fokusni skupini raziskovalec pridobi kolektivno dimenzijo obravnave problema ali problemov, ki so predmet raziskave, kar pomeni, da je mogoče priti do uvida skupinskih dinamik argumentacij in interakcije. Pri individualnem poglobljenem intervjuju pa tega elementa ni.

V okviru raziskave smo oblikovali tri fokusne skupine po 10 študentov in izvedli tri fokusne intervjuje z vsako skupino študentov posebej. Vsaka skupina se je sestala trikrat: *prvič* na koncu priprave teoretičnega dela pilotnega projekta *Virtualna priprava na porod in starševstvo*, kjer so diskutirali o doseganju zastavljenih ciljev pri pripravi teoretičnega dela izobraževalnega programa, krepitvi medsebojnega sodelovanja in učinkovitosti timskega dela v skupini ter doseganju kompetenc; *drugič so se srečali* po generalki 1 in generalki 2 pred izvedbo nastopa; *tretjič* pa po izvedbi virtualnega izobraževanja za bodoče starše, kjer so za namen končne evalvacije odgovarjali na intervju ter dali oceno in ovrednotili doseganje kompetenc v okviru načrtovanja, priprave in izvedbe izobraževalnega programa pilotnega projekta *Virtualna priprava na porod in starševstvo*.

Na vseh srečanjih sta bili poleg študentov navzoči tudi ena moderatorica, ki je bila tudi vodja skupine, in vsaj ena mentorica (raziskovalka).

Cilj fokusne skupine ni bil doseganje konsenza, temveč ugotavljanje, kako podobni oziroma različni so si pogledi in kakšna je skupinska dinamika, ter razprava o problemu. Diskusije so trajale od pol ure do ene ure, izhajale so iz vprašanj, ki so si sledila po sklopih od uvodnih do ključnih vprašanj s podvprašanji. Mentorica je postavljala vprašanja in skrbela, da so sodelovali vsi udeleženci. V našem primeru so bile fokusne skupine uporabljene za namen evalvacije izvedbe pilotnega projekta. Želeli smo pridobiti vpogled v razumevanje načrtovanja, priprave in izvedbe izobraževalnega programa z vidika študentov babišтва.

Besedilo s posnetkov smo nato dobesedno prepisali in analizirali z uporabo tehnike kvalitativnega raziskovanja s fokusno metodo, in sicer s pomočjo vsebinske oziroma tematske analize v zaporedju: identifikacija raziskovalnega vprašanja, določitev kategorij, razvoj meril glede na kategorije, razporeditev podatkov v kategorije, pregled besedila in proučevanje vzorcev ter oblikovanje ugotovitev, podprtih z literaturo. Rezultate smo predstavili po opisnem modelu (Morgan in Hoffman, 2018).

Namen fokusnih skupin je bil vmesna in končna evalvacija in na tej podlagi sooblikovanje programa za optimizacijo dela s študenti, pridobivanje kompetenc za načrtovanje, pripravo in izvedbo izobraževalnega programa, javno nastopanje, ocenjevanje koncepta programa, pridobiti uvid, kaj je za študenta pomembno in kaj ne, ovrednotenje ter prepoznavanje idej za izboljševanje vodenja in mentoriranja študentov.

V fokusnih skupinah smo razpravljali o primernosti koncepta izobraževalnega programa, o oblikovanju vsebinskega dela programa, pridobivanju kompetenc, timskem delu, strokovnem znanju, učnih izkušnjah in pridobljenih veščinah.

Študenti so dobili tudi formativno oceno mentorja, kar je vsebovalo povratno informacijo o njegovem napredovanju med potekom in usmeritve za nadaljnjo delo.

Čeprav je izkušnja fokusne skupine za udeležence praviloma prijetna, je za fokusno skupino, ki bo zagotovila čim več uporabnih informacij, potrebna obsežna priprava, kar prepoznavamo kot omejitve, s katero smo se srečali pri projektu.

REZULTATI Z RAZPRAVO

V nadaljevanju so predstavljeni rezultati fokusnih skupin:

- na prvi fokusni skupini po pripravi teoretičnega dela pilotnega projekta *Virtualna priprava na porod in starševstvo* so bili študenti enotnega mnenja, da so bili doseženi vsi zastavljeni cilji glede pregleda literature, določitve načina prezentacije, teoretične priprave gradiva oziroma formularja in oblikovanja vabil, anket, pedagoške ure, videosnemanja gradiva in tehničnih podrobnosti. Potreba po dodatnih konzultacijah in podpori mentorja ni bila prepoznana;
- na drugi fokusni skupini po prvi in drugi generalki so bili študenti enotnega mnenja, da bi bilo zelo dobrodošlo, da bi imeli možnost izvesti še dodatno generalko pred nastopom, ki bi jim pomagala pri samozavestnejšem nastopu in izvedbi izobraževalnega programa za bodoče starše;
- na tretji fokusni skupini po izvedbi nastopa so študenti svoje doživljanje predstavili nekoliko bolj poglobljeno.

Sledijo rezultati tretje fokusne skupine, ki smo jo izpeljali po nastopu, in sicer po kategorijah in podkategorijah glede na vprašanja fokusnega intervjuja in v skladu z že prej opisanimi merskimi pripomočki ter postopkom raziskave.

Študenti so odgovarjali na naslednja vprašanja:

- Kakšno je vaše mnenje o uvodnem srečanju ter predstavitvi načrta in časovnice izobraževalnega programa za pripravo na porod in starševstvo?
- Ali so bili načrti in cilji priprave in izvedbe izobraževalnega programa jasno postavljeni?
- Ali je bila vzpostavljena klima medsebojnega zaupanja (med študenti in do mentorja), tako da so lahko študenti svobodno komentirali svoje delo?
- Ali je ta izkušnja za vas pomembna v smislu krepitev medsebojnega sodelovanja in učinkovitosti timskega dela v skupini?
- Ali je ta izkušnja za vas pomembna v smislu krepitev medsebojnega sodelovanja in doseganja kompetenc za samostojno delo?
- Kaj bi postavili v ospredje kot pozitivno izkušnjo v celotnem projektu *Virtualna priprava na porod in starševstvo*?
- Kaj bi postavili v ospredje kot negativno izkušnjo v celotnem projektu *Virtualna priprava na porod in starševstvo*?
- Kaj menite, da ste se naučili?
- Kaj vam je pomenilo največji izziv ali vam povzročilo največji stres?
- Kako ste na splošno zadovoljni s projektom in končnim nastopom?

- Ali bi od mentorja potrebovali kakšne dodatne oblike pomoči in svetovanje?
- Kako ste zadovoljni z vodenjem in mentoriranjem?
- Kako ste na splošno zadovoljni s pridobljenimi veščinami?
- Kako ste na splošno zadovoljni s pridobljenimi izkušnjami?
- Kako ste na splošno zadovoljni z učnimi izkušnjami?

Pri nadaljnji analizi besedila smo oblikovali šest kategorij.

Načrtovanje in izvedba izobraževalnega programa

Glede uvodnih navodil, načrtovanja in postavljenih ciljev izobraževalnega programa je splošno mnenje študentov, da je profesorica uvodno srečanje zelo dobro zastavila, da so bili jasno predstavljeni časovnica, cilji in protokol dela ter da je nadaljnje delo potekalo brez težav. Poudarili so, da so imeli dovolj časa za pisanje, pripravo in predstavitev. Študenti so posebej pohvalili sistematičnost in kljub naporom na koncu to ocenili kot čudovito izkušnjo, kot je napisala študentka: »najprej je bil velik napor, potem pa so se stvari speljale in je bila ena čudovita izkušnja za ta trenutek in naše nadaljnje izkušnje«, pa tudi: »načrt je bil na uvodnem srečanju jasno predstavljen (datumi generalk, predstavitev), menim, da nam je profesorica zelo dobro predstavila, kaj od nas pričakuje, in nam zelo dobro predstavila, kako naj bi celotno predavanje potekalo«. Nekateri so menili, da je bil projekt stresen in da bi si želeli več časa za premislek glede izbora teme, ki so jo predstavljali.

Zaupanje, sodelovanje in učinkovitost timskega dela

Medsebojno zaupanje med študenti in mentorjem na način, da so študenti lahko svobodno komentirali svoje delo, je bilo po mnenju vseh udeležencev uspešno vzpostavljeno. Medsebojno sodelovanje in timsko delo sta na vseh področjih dela v babilščini bistvenega pomena, prav tako se je to potrdilo pri pripravi našega izobraževalnega programa. Študenti so medsebojno sodelovanje in timsko delo opisovali kot pomembno učno izkušnjo, kot pot do uspeha in dobrega rezultata. Poudarili so: »da, res je bila dobra izkušnja, saj smo poslušale druga drugo in skušale upoštevati predlog od vsake«, »se mi zdi zelo pomembna, saj je za dober rezultat pomemben dober tim«, »ja, to nam bo prišlo v prihodnje prav, saj smo se naučile, kako med sabo sodelovati in koliko timsko delo dejansko pripomore k samemu izidu naloge«. Nekateri so omenili tudi, da jih je izkušnja pripeljala do spoznanja, da je za dobro delo pomembno enakovredno sodelovanje vseh članov: »je pomembno, vendar le, če si vsi za vse prizadevamo in delo poteka organizirano« in »da smo lahko nekaj ustvarile skupaj na način, kot do sedaj še nismo, ker je vsaka morala doprinesiti nekaj, da smo na koncu ustvarile takšno pripravo, kot smo jo«. V ospredje so postavili tudi medsebojno zaupanje in spoštovanje, ki sta temelj dobrih medčloveških odnosov in tudi timskega dela: »zelo, se mi pa zdi, da smo se v skupini dobile res same odgovorne in samostojne sošolke, saj nikoli nismo skrbele, da kaj ne bo narejeno, ni bilo treba večkrat opozarjati na naloge, kar se je zelo poznalo pri pripravah in kasneje pri izvedbi izobraževalnega programa«.

Sodelovanje in doseganje kompetenc za samostojno delo

Izkazalo se je, da je izkušnja načrtovanja, priprave in izvedbe izobraževalnega programa za študente babištva pomembna v smislu krepitev medsebojnega sodelovanja in doseganja kompetenc za samostojno delo, saj so v razpravi v ospredje postavili naslednje vidike: samostojnost pri delu, strokovnost, etičnost, sposobnost soočanja z radovednimi bodočimi starši, kako poiskati relevantne informacije in strokovne vsebine bodočim staršem predstaviti na razumljiv način. Tako so recimo izjavili: »pomembna je predvsem za zdravstvenovzgojno delovanje in izobraževanje laične populacije«, poudarili so tudi priložnost, da so lahko preverili lastno znanje pri svetovanju bodočim staršem, kar jim pomaga, da so bolj samozavestni in čutijo manj strahu: »da, manj strahu pred javnim nastopanjem, uvid v to, kaj starši potrebujejo od informacij v tem času, kaj jim pride prav in kaj ne, preverjanje lastnega znanja in poglobljanje«. Dobili so potrditev lastne sposobnosti, si okrepili samozavest pri načrtovanju in izvedbi izobraževanja za odrasle ter pri javnem nastopanju, se naučili biti kritičen do napak, na primer: »boljša samozavest glede predstavljanja javnosti, kritično zavedanje glede napak in izboljšav«, »ja, pridobila sem veliko novih uporabnih stvari pri samem načrtovanju in delu tako velikega projekta, prilagajanja v skupini, timskega dela«.

Splošno zadovoljstvo

Študenti so izrazili splošno zadovoljstvo s projektom in končnim nastopom. Kot pozitivno izkušnjo so soglasno navedli celotno izkušnjo od začetka do konca, ki jo je spremljalo odlično medsebojno sodelovanje in navdušenje nad dogodkom, poudarili so pomemben vidik druženja s sošolci in tudi profesorji, pridobivanje novega znanja: »sam proces in način, kako smo med seboj sodelovale, porazdelitev tem in nalog, sodelovanje in tudi sam zaključek in predstavitev«, »(so)delovanje v skupini, nabiranje novega znanja, občutek, da smo na koncu naredile kvaliteten in koristen izdelek«, »samo delo, druženje s sošolkami in profesorico, veliko na novo uporabnih informacij pri sami organizaciji šole za starše«.

Nekateri so kot negativen del te izkušnje navedli virtualno izvedbo, saj so menili, da bi se ob izvedbi izobraževalnega programa in delavnice v živo lahko bolj povezali z udeleženci: »negativni del te izkušnje je bila on-line izvedba, saj menim, da bi v živo govorile bolj sproščeno ter se bolj povezale s poslušalci«, v ospredje so postavili tudi predlog za dodatno generalko in pozornejši pregled teoretičnega dela programa, da bi se izognili zastareli literaturi ter neupoštevanje navodil in zastavljenih ciljev.

Največji izziv in spoznanja

Največji izziv in stres so študentom pomenili javno nastopanje, odgovarjanje na vprašanja bodočih staršev in timsko delo. Kot najpomembnejše v tej izkušnji pa so navedli še: »strpnost, prilagajanje, javno nastopanje, improvizacija«, potrebno tehnično znanje za uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije, sposobnost improvizacije ob pojavu tehničnih napak in usklajeno delovanje tima.

Pomen mentoriranja

Študenti so prepoznali pomembno podporo profesorice in poudarili izjemno zadovoljstvo z mentoriranjem: »mislim, da nas je profesorica zelo dobro in celostno pripravila na vse izzive, ki so pri pripravi prišli na pot« ter v ospredje postavili točke, kjer bi si želeli več dodatne pomoči in svetovanja profesorja, in sicer na področju svetovalnega dela in oblikovanja odgovorov za udeležence, saj jim je prav to povzročalo veliko stresa, pa na področju priprave teoretičnih vsebin in gradiv ter priprave pedagoške ure.

Študenti so tako kljub predstavitvi izobraževalnega programa v virtualno okolje izrazili visoko stopnjo zadovoljstva s pridobljenim znanjem, veščinami in učnimi izkušnjami.

ZAKLJUČEK

Temeljni cilj visokošolskega študijskega programa Babištvo je izobraževanje in usposabljanje kompetentnih strokovnjakov na področju ginekologije in reproduktivnega zdravstvenega varstva na predporodni, obporodni in poporodni ravni. Za bodoče diplomante babištva pa je pomembno tudi poznavanje osnov izobraževanja odraslih. Lastne učne izkušnje so učinkovita podlaga za učenje in izobraževanje. Epidemiološko stanje nas je pripeljalo do prenosa izvajanja učnega procesa v virtualno okolje. Glede na zastavljene raziskovalne cilje lahko potrdimo, da je bil pilotni projekt dobro načrtovan, pripravljen in izveden. Ostaja zavedanje, da je sicer prilagodljiv program priprave na porod in starševstvo možno kakovostno izvesti virtualno le s poznavanjem informacijsko-komunikacijske tehnologije, študenti se torej zavedajo pomena in težavnosti oblikovanja virtualnega učnega okolja. Za načrtovanje in izvedbo izobraževalnega programa je potrebno timsko delo, ki temelji na medsebojnem zupanju in sodelovanju vseh udeležencev. Pri tem ima pomembno vlogo kvalitetno in usmerjeno mentoriranje. Vsako pridobljeno znanje ostaja brez vrednosti, če ni preverjeno, zato je bil naš evalvacijski proces namenjen tudi ugotavljanju, ali je bil dosežen končni cilj, in sicer ali je študent pridobil kompetence za svoje prihodnje delovanje na področju izobraževanja v babištvu, in sicer z vidika samostojnega načrtovanja, izvedbe in evalvacije individualnih ali skupinskih izobraževalnih programov, seminarjev in delavnic za bodoče starše in druge ciljne skupine na različnih področjih babištva. Evalvacija je pokazala, kako pomembno je oblikovanje ustreznega učnega okolja, da lahko študenti dosežejo predvidene kompetence in s tem tudi kompetence za izvajanje omenjene aktivnosti v dejavnosti babištva.

Študenti kot največji izziv navajajo javno nastopanje in odgovarjanje na vprašanja bodočih staršev, kjer so se dokazovali tudi kot zdravstveni strokovnjaki, ki ob dobrem poznavanju medicinskih babiških vsebin lahko samostojno odgovarjajo na zastavljena vprašanja uporabnikov bodočih staršev brez predhodne priprave. Študenti so kot sklepno oceno izrazili visoko splošno zadovoljstvo s projektom in lastno učno izkušnjo. Poudariti pa je treba, da virtualno okolje ne sme postati edini način izvajanja izobraževalnega programa priprave na porod in starševstvo, saj naravi dela v babištvu bolj ustrezajo praktične delavnice in stik z udeleženci v živo. Za razvoj novih pristopov pri izobraževanju, kamor lahko štejemo tudi izobraževanje v virtualnem okolju, smo v razpravi v fokusnih skupinah tako želeli

pridobiti tudi informacije od študentov, ki bi nam pomagale pri pripravi kompetenčnega okvira in nadgradnje projekta *Virtualna priprava na porod in starševstvo*.

Čeprav je bila učna izkušnja za študente praviloma prijetna, naj omenimo tudi omejitve, s katerimi smo se srečali pri pripravi in izvedbi izobraževalnega programa. Kot najpomembnejšo omejitev ugotavljamo obsežno predhodno pripravo še pred začetkom načrtovanja izobraževalnega programa, saj je bil izobraževalni program v preteklosti pripravljen za izvedbo v živo, in nemožnost srečanja v živo s študenti pri načrtovanju in konzultacijah. Omeniti je treba tudi veliko tehničnih izzivov pri načrtovanju in izvedbi virtualnega izobraževalnega programa.

LITERATURA IN VIRI

- Ažman, M. (ur.). (2021). *Kompetence in poklicne aktivnosti izvajalcev v dejavnosti babištva*. Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije. <https://www.zbornica-zveza.si/wp-content/uploads/2021/06/KOMPETENCE-in-poklicne-aktivnosti-izvajalcev-v-dejavnosti-babi%C5%A1tva.pdf>
- Barbour, R. S. in Schostak, J. (2005). Interviewing and focus groups. V B. Somekh in C. Lewin (ur.), *Research Methods in the Social Sciences* (str. 41–48). Sage Publications.
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods* (4. izd.). Oxford University Press.
- Fraenkel, J. R. in Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. McGraw-Hill.
- Hennink, M. M. (2014). *Focus Group Discussions*. Oxford University Press.
- International Confederation of Midwives. (2017). *International Definition of the Midwife*. https://www.internationalmidwives.org/assets/files/definitions-files/2018/06/eng-definition_of_the_midwife-2017.pdf
- Jaddoe, V. W. V. (2009). Antenatal education programmes: Do they work? *Lancet*, 374(9693), 863–864. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(09\)61610-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(09)61610-X)
- Kobal Tomc, B., Nagode, M., Kovač, N., Dremelj, P., Smolej Jež, S. in Žiberna, V. (2019). *Priročnik za načrtovanje in izvajanje evalvacij*. Inštitut RS za socialno varstvo. https://www.irssv.si/Nacrtovanje_in_izvajanje_evalvacij.pdf
- Ličen, N. (2015). *Evalvacija za začetnike: Delovni zvezek za učni laboratorij*. Ljudska univerza Ajdovščina. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-U44ASYAY>
- Morgan, D. L. in Hoffman, K. (2018). Focus groups. V U. Flick (ur.), *The SAGE Handbook of Qualitative Data Collection* (str. 250–263). SAGE.
- Pravilnik o minimalnih pogojih usposobljenosti in pridobljenih pravic za poklice zdravnik, zdravnik specialist, zdravnik splošne medicine, doktor dentalne medicine, doktor dentalne medicine specialist, diplomirana medicinska sestra, diplomirana babica in magister farmacije. (2017). *Uradni list RS*, št. 04/17. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=DRUG4302>
- Pravilnik za izvajanje preventivnega zdravstvenega varstva na primarni ravni. (1998). *Uradni list RS*, št. 19/98, 47/98, 26/00, 67/01, 33/02, 37/03, 117/04, 31/05, 83/07, 22/09, 17/15, 47/18, 57/18, 57/18, 57/21 in 162/21. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=NAVO59>
- Skubic, M. (2007). *Izobraževanje kot del priprave na porod* [Diplomsko delo]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Vogrinc, J. (2013). *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju*. Pedagoška fakulteta.
- Zakon o dopolnitvi Zakona o zdravstveni dejavnosti (ZZDej-M). (2020). *Uradni list RS*, št. 82/20. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO8165>